

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГІЧНОСТІ ЯК СТРИЖНЕВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ БУТТЯ

Досліджуються перспективи праксеологічного аналізу діалогічності як стрижневої характеристики буття. Експлікації етапів здійснення діалогу людина – світ у вимірі часу-простору і поза ним оцінені як ефективні.

Ключові слова: комунікація, спілкування, діалог людина - світ, етапи здійснення діалогу, форми осягнення світу, національний культурний процес.

Звернення до діалогічності як стрижневої характеристики буття людини обумовлене підвищенням щільності соціального простору, напруженням соціальних процесів різних рівнів: світових, державних, родинному колі. Вміння будувати діалог сьогодні можна порівняти із вмінням жити. Практиологія діалогічності як стрижневої характеристики людського буття очікує своїх дослідників, адже має не аби який потенціал в аналітиці соціальних процесів.

В зазначеній проблематиці поняття «діалог» є одним із системоутворюючих, через що і заслуговує на окрему увагу. Досить близькими до поняття «діалог» є поняття «комунікація» і «спілкування». Іноді навіть їх використовують як синоніми, що створює ситуації непорозумінь. На нашу думку, певна плутанина в смисловому колі понять «комунікація», «спілкування», «діалог» утворюється внаслідок невиокремленості, або не уточненні при використанні їх різноманітних змістів: культурологічного, мовленевого, технічного, соціологічного, психологічного, філософського тощо. Наприклад, у визначенні комунікації В.І Курбатовим акцентується соціологічний зміст поняття «комунікація»: «... - це акт спілкування, соціальний за своєю природою» [1; 15]. М.С.Каган визначає комунікацію як

«...односпрямований інформаційний акт» [2;146-147], що висвітлює його технічний зміст. С.Є.Ячин і М.Ю.Орлова виокремлюють філософський зміст поняття діалогу: «комунікативний режим узгодження смислу заради досягнення істини в комунікативному співтоваристві». Дослідники виділяють чотири рівні діалогу: онтологічний, екзистенційний, культурологічний та інституційний [3;146]. С.Абрамович, М.Чікарькова в праці «Мовленнєва комунікація» наводять співвідношення між поняттями «спілкування» і «діалог» використовуючи їх мовленнєвий зміст: «мовленнєва комунікація може мати діалогічну форму» [4; 26-27]. Мовленнєвий зміст поняття «діалог» ініціює появу у смисловому колі ще одного поняття: «діалогічні форми спілкування». Латвійський дослідник Г.Буш аналізує такі діалогічні форми як «псевдодіалог» (базікання, логоманію, салонний псевдодіалог, демагогічний псевдодіалог) і «фатичну бесіду» (плітки, абсурдистська бесіда) [5]. Білоруські дослідники В.Берков і Я.Яскевич як діалогову форму досліджують суперечку.

Вишикувавши філософський зміст понять «діалог», «спілкування», «комунікація», отримуємо наступні нюанси: «спілкування» акцентує індивідуально-особистісні відношення [3;148], поняття «комунікація» - позначає механізм, засіб, шлях реалізації соціальності, а поняття «діалог» визначається як універсальна форма відношення «Я – Інший», як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення у світі [6;161]. Найширшим поняттям виявляється «комунікація», адже, вжите стосовно людини, позначає певний вид діяльності. Поняття «спілкування» акцентує суб'єкт-суб'єктну спрямованість цього виду діяльності, його індивідуально-особистісний аспект. А поняття «діалог» фіксує результативність такої діяльності, адже ведення діалогу не можливе без порозуміння. «Для справжнього діалогу потрібен «Інший», в якому «Я» взмозі досягнути розуміння того, про що «Я» говорить [6;161-162].

Діалог це подія, що розгортається. Будь-яка подія, зустріч розпочинається в площині тілесності. Ми відчуваємо: бачимо, смакуємо, нюхаємо, чуємо, торкаємось... І цей психічний процес, у філософському розумінні, виявляється

моментом ототожнення з Іншим. Щоб відчутти, треба злитися з Іншим, стати таким, як Він, хоч на мить, спіймати Його хвилю. А.О.Осипов називає це «підхопленням енергій психосоматичних процесів»: співвідчуття досягається наслідуванням тілесної дії через співпереживання [7;189]. За К.Юнгом, із своєю власною самістю ти здійснюєш ті самі дії, які застосовував до матерії. Результатом цієї «процедури» буде несвідома ідентифікація між «психе» суб'єкту і духом, що міститься у матерії. Перший крок діалогу - це відчуття Іншого, що завершується його розпізнаванням. Успіх першого кроку діалогу обумовлюється відкритістю обох сторін, їх настроєністю.

Другим кроком розгортання діалогу є порівняння «Я» з «Іншим», результатом чого є самовизначення і самоідентифікація. Зиск з порівняльного процесу був завжди. Але в історії філософської думки він артикулювався по-різному, в залежності від ступеню усвідомленості. Так, у міфі знаходимо інтуїтивно вгадані порівняння світу з важливою в житті тогочасної людини твариною: величезною рибою, черепахою, слоном і т. ін. Самовизначення людини відбувається у порівнянні з богами як характеристиками світу, у порівнянні із Першолудиною (напр. Паньгу в Китаї). В античні часи можливості знаходження істини в діалозі використовуються вже свідомо. Осягнення діалогу як потенційної самоідентифікації і самовизначення відбувається згодом. ХІХ століття отримує через вуста Й.Г.Фіхте практично математично артикульоване зауваження: «Я» це «Я»; «Я» це не «Я»; і «Я» = «Я» + не «Я». Тобто, «Я» може здійснитися за умов наявності інших. Л.Фейербах також стверджує, що самореалізація людського «Я» неможлива без «Я» іншої людини [8].

Нарешті, третім кроком здійснення діалогу є вихід до дії через власну творчість, результатом чого виявляється остаточне порозуміння, консенсус, компроміс. Це логічне завершення діалогу, адже досягається мета, заради якої все починалось.

Отже, маємо три етапи здійснення діалогу. Якщо сформулювати їх відносно завдань, які вирішуються на кожному етапі, то отримуємо: стати Іншим, самоідентифікуватись, поринути у творчість.

Смислові паралелі означеної класифікації дивують своєю відповідністю. Так, М.Бубер, досліджуючи релігійний діалог як інтимно-особистісний контакт людини з Богом, осмислює динаміку образів віри у американського письменника Уайтхеда і фіксує наступні етапи його здійснення: релігія - це перехід від «God the void» - «Бога-порожнечі» до «God the enemy» - «Бога-ворога», а від нього до «God the Companion» - «Бога-друга» [9;3-4]. Перший етап відбиває стан настроєності і абсолютної відкритості перед неосяжною безкінечністю і вічністю. Другий етап ілюструє протиставлення, в якому відбувається порівняння. Третій етап засвідчує порозуміння: досягнута бажана свобода дії в гармонії з оточуючим.

Три стадії еволюції людського духу за В.Соловйовим також зголошуються з етапами здійснення діалогу: «наївна віра - наївний атеїзм - зріла віра». Дуже близькими до розгортання етапів діалогу виявляються три стадії духовного зростання людини за Ф.Ніцше: «верблюд - лев - немовля». Верблюд - це образ відкритості людини до нового. Верблюд – в'ючна тварина, здатна переносити найважчі речі. Людина виявляється схожою на верблюда, коли намагається пізнавати світ. Людина походить на лева, коли стає здатною зрозуміти свою самість, заперечує заради збереження власного «Я». Людина - немовля - це реалізація своєї самостійності, здатність грати, тобто самостійно діяти – як колесо, що котиться саме по собі (творча особистість). До цього ж ряду вправно шикується тріада Г.Гегеля: «теза - антитеза – синтез».

Наведені смислові паралелі постають відповідними, оскільки у всіх авторів йдеться про діалог людини із світом. Це онтологічний діалог. Він складає сенс людського буття і за своєю природою є невичерпним.

В абстракції, поза часом і простором, діалог людини і світу представ у вигляді форми осягнення світу. Їх історична послідовність шикується в образі, міфі, вірі, понятті. Причому, з'являючись в історичній послідовності, кожна

форма осягнення світу зростає в глибинах передуючої. А їх діалог звучить як культурний процес.

Характерною відзнакою справжньої форми осягнення світу є її відкритість, її співзвучність з іншими формами, що складає умову діалогу між ними. Так, без вміння створювати образи неможливо було б уявити народження інтуїтивної здогадки міфу. Образ й інтуїція складають засади релігійного бачення світу. Науковий, раціональний підхід до осягнення світу, в свою чергу, неможливий без ірраціонального підґрунтя: образу, інтуїції, віри.

Отже, мистецтво, міфологія, релігія, наука презентують діалог людини із світом. Звернемо увагу на відповідність зазначених вище етапів здійснення діалогу з особливостями кожної відкритої людством форми осягнення світу. Так, міф і образ презентують повне ототожнення, єдність, злиття, безпосередню цілісність людини із світом, що так схоже на перший етап здійснення діалогу. Релігія і наука в аналізі різним чином протиставляють людину і світ. В релігії цілісність людини і світу опосередкована Богом, в науці - істиною. Можна сказати, що це протиставлення із самовизначенням через Бога і через істину, що, в сутності, є відповідним другому етапу здійснення діалогу. Третій етап діалогу виявляється в певній творчості, в кроці назустріч. Якщо виразити образ, міф, віру, поняття через сукупність ідеалів, які вони явили людству, то помітимо важливу місію кожного в «онтології виживання людства»: образ – це Краса, міф – то Віра, віра – то Любов, Добро, Благо, поняття – це Істина, Правда. Діалог людини із світом увінчується суголосьям форм освоєння світу. Лунає симфонія мистецтва, міфології, релігії, науки. Кожна з цих форм осягнення світу відкрита одна до одної завдяки спільній основі. Всі вони реалізують світоглядні запити людини, являючи різні можливості їх здійснення. Кожна з них презентує певний спосіб стосунків з буттям, праксеологію відносин із світом. І мистецтво, і міфологія, і релігія, і наука, без сумніву, являють собою духовний простір людського буття. Це простір культури, що є джерелом натхнення, що зберігає в своїх скарбницях найсміливіші розвідки людства. Це простір співрозмовників, що чекають на діалог і його

співучасників. Гармонія суголосся мистецтва, міфології, релігії і науки виростає як співзвуччя різних форм самоусвідомлення людини.

Світ мистецтва це ще не увесь світ, так само, як і світ міфології, релігії, науки є певними площинами осягнення буття. І тільки в діалозі між ними можлива побудова цілісного уявлення. Саме в цьому сенсі зауважував А.П.Чехов: розум митця рівний розуму вченого!

Отже, поза часом і простором діалог людини із світом висхідною точкою має гармонію суголосся мистецтва, міфології, релігії, науки.

Особливого значення діалог форм осягнення світу набуває в історичних проміжках часо–простору Європи: Античність, Середньовіччя, Новий час, Новітній час. Крізь призму часу знов спостерігаємо етапи здійснення діалогу. Кожен часовий проміжок – це суголосся мистецтва, міфології, релігії, науки в неповторній варіації. Цікаво простежити результати їх діалогу у певному часовому вимірі. Дуже близько до такого спостереження підходить В.С. Біблер, зазначаючи чотири самостійні форми порозуміння із світом. В статті «До філософської логіки парадоксу» цей автор наполягає на тому, що Античність презентує ейдетичне світовідношення: «Розумом Парменіду, Платону, Софоклу, Фідія зрозуміти - означає визначити хаос, втілити його у космос». Розум Середньовіччя наполегливо намагається підвести єдине під різномаїття: кожна річ має бути пояснена як продовження визначення Великого Майстра. В Новий час раціональне відношення до світу бере гору, причому буття розуміється переважно як предмет пізнання. Перехід від Античності до Середньовіччя і Нового часу можна констатувати як перехід від єдності з різномаїттям до різномаїття єдності. А що до Сучасності, то В.С.Біблер наголошує на діалогічності як визначальній характеристиці розуму [10; 28-42].

На нашу думку, чотири інтенції розуму за В.С.Біблером є не чим іншим як результатом діалогу між різними формами осягнення світу в певний проміжок часу. Тому найбільше досягнення Античності – це порозуміння між мистецтвом, міфологією, релігією і наукою в образі. Результатом того ж діалогу в Середньовіччі є винайдення способу для порівняння: це протиставлення

Абсолюту. В Новий час намагання зрозуміти річ як вона є - це самий акт розрізнення різниць. Сучасне розуміння світу вибудовується як діалог різних форм осягнення світу. Сучасність актуалізує філософське ставлення до життя, сутність якого полягає у вмінні взагалі будувати діалог, шукати спільну основу, компроміс, знаходити такі рішення, які будуть прийнятними і для тебе, і для людей, і для світу.

Наведена класифікація етапів здійснення діалогу по-різному виграє в залежності від того, якому виміру віддати першість: часу чи простору. Якщо віддати першість виміру часом, то в результаті отримуємо особливості світорозуміння в різні епохи. Якщо оцінити діалог людина-світ у просторовому вимірі, то це буде розмова про національний культурний процес, наприклад український.

Діалог у просторі вимагає уточнення своїх суб'єктів. В найзагальнішій варіації це особисте і загальне. Культурний процес на будь-якому просторі має вигляд діалогу між особистим і загальним. Людина, зростаючи в соціокультурному середовищі, насичується цінностями, накопиченими у ході людської історії. Набуваючи власного досвіду, людина апелює до нього, до родинного, національного, загальнолюдського досвіду також. Тому можна стверджувати, що культурний процес постає як діалог між особистим і загальним. Іntenція отримує шанс стати артефактом культури саме в ході діалогу.

Найконкретнішою варіацією діалогу культурного процесу на українському просторі може прислужитися українська література XX століття та суміжних до нього в минуле і майбутнє десятиліть. Ми пропонуємо експлікувати етапи здійснення діалогу на літературний процес кінця XIX, XX-го, та самого початку XXI сторіччя.

Діалог в літературі ніби риба у власній стихії. Але його здійснення, його вихід у висхідний ступінь виявляється не такою вже й буденною справою. Перший крок зав'язування діалогу з легкістю дається багатьом літераторам. Загострені відчуття, хист до слова виносять особистість автора з неймовірною

швидкістю на першу сходинку діалогу зі світом. Зливаючись в ціле з пахощами природи, тримаючи родинність зв'язку із батьківщиною, захлинаючись красою жінки, любов'ю матері, письменник стає самим відчуттям життя, схоплює його мить і залишає її в дарунок іншим. Без цієї першої сходинки не відбудеться а ні поета, а ні письменника. Мабуть, вони вже народжуються в розпочатому діалозі зі світом, чим і вирізняються від пересічних людей.

Продовження діалогу потребує зустрічного зусилля автора: протиставлення і порівняння. Його метою є самовизначення, самоідентифікація. У цьому зусиллі з'являється «Я утверждаюсь» П.Тичини, «Роксолана» П.Загребельного; «Метеор», «Франко», «Шевченко» Богдана Ігоря Антоновича; «Марія» Уласа Самчука; «Яса» Юрія Мушкетика. Але українська література 90-тих ХХ-го і перших років ХХІ століття не долає цієї другої сходинки діалогу. Любо Дереш («Поклоніння ящериці», «Трохи пільми») так і залишається у полоні власних відчуттів, не маючи змоги виринути й озирнутися, оцінити їх на мапі світу. Сергій Жадан («Депеш Мод») зберігає у своєму творі ніби музейний експонат події становлення незалежної України, долю малих, підлітків, юнаків, зрілих і похилих людей, що захопила ця подія.

Не здолавши другу сходинку, на третій не опинишся. О.Забужко у своїй промові на 11-му Конгресі Міжнародної Асоціації Українознавців у Львові в серпні 1993 року помітила: «у структурі кожної культури, ...що претендує на цілість, без сенсобуттєвої рефлексії, без відсвіту (одне із значень слова «рефлексія»!) мислячого духа, що грає на всіх витворах цієї культури, виводячи їх на світло свідомості й тим тільки і вписуючи в наявний образ світу, кожна культура приречена zostаватися річчю-в-собі, Великою Німою» [11].

То ж вершина діалогу, досягнута у саморозумінні (самосвідомості) й компромісному порозумінні, залишається для сучасної української літератури нескоримою. Але, на нашу думку, головне, що це становище оцінюється, його причини (перервність традицій) осмислюються, а значить і визначається майбутній шлях літературної творчості: «...при цьому не має істотної ваги, в якій саме формі здійснюватиметься національна філософія - чи будуть це, на

класичний германський вірець, багатотомвні трактати, чи геніально лаконічний гогенівський підпис під картиною: «Звідки ми? Хто ми? Куди йдемо?» [11].

Підсумовуючи зазначимо, що діалогічність буття виявляється стрижневою його характеристикою, яка дозволяє виявити, оцінити і аналізувати різні його виміри. Теорія здійснення діалогу в трьох етапах (ототожнення, протиставлення із самовизначенням і вихід до компромісу через творчість), експлікована на відносини людина–світ в поза часовому і поза просторовому вимірі, дозволяє досягнути зав'язування діалогу мистецтвом і міфологією за допомогою образу, його продовження в протиставленні і самовизначенні релігією і наукою, і його апогей в гармонійному суголоссі різних форм досягнення світу. Діалог людини із світом, вивірений трьома етапами в часовому вимірі, дозволяє аналізувати ситуацію і тенденції окремого періоду, зрозуміти переваги певного способу порозуміння із світом.

Сьогодні актуалізується науковий дискурс що до культурного процесу, його національної специфіки та особливостей протікання. І це є проявом самоаналізу будь-якого етносу чи нації, ознакою активного самоусвідомлення на шляху формування української нації. Діалогічність людського буття, з огляду на його просторові координати, декларує протікання національних культурних процесів, але цим не обмежується. Під цим поглядом можна досліджувати і міжнаціональний і міжцивілізаційний культурний процес у всьому його різнобарв'ї.

У цілому ж праксеологічний аналіз діалогічності буття відкриває можливості досягнення змісту соціальних процесів і, що важливо, їх перспектив.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курбатов В.И. Стратегия делового успеха. – Ростов-на-Дону: Феникс. 1995. – 415 с.
2. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.

3. Орлова М., Ячин С. Диалог как коммуникативный режим // Человек. – 2001. – № 5. – С. 142-148.
4. Абрамович С.Д., Чикарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація. – К., 2004 – 472 с.
5. Буш Г. Диалогика и творчество. – Р.: Авотс, 1985. – 318 с.
6. Озадовська Л. Діалог // Філософський енциклопедичний словник. – К. 2002. – С. 161-162.
7. Осипов А.О. Онтична природа доінтерпретативного етапу символотворення як підґрунтя духовного зростання особистості / Практична філософія. – 2006 (№22). - № 4. – С. 208-183-191.
8. Основные положения философии будущего // Фейербах Л. Избранные философские произведения. Т. 1./Л. Фейербах. М, 1955. — С. 134-204.
9. Бубер М. Два образа веры: Пер. с нем. / Под ред. П.С. Гуревича, С.Я. Левит, С.В. Лёзова / Вступ. ст. Г. Померанца. – М.: Республика, 1995. – 464 с.
10. Библер В.С. К философской логике парадокса // Вопросы философии. - 1988., № 1. - С. 28 - 42.)
11. <http://zabuzhko.com/ua/prose/index.html>

Бондаревич И.Н. Перспективы исследования диалогичности как определяющей характеристики бытия.

Исследуются перспективы прaxeологического анализа диалогичности как определяющей характеристики бытия. Экспликация этапов осуществления диалога человек – мир в измерении времени-пространства и за его пределами. оценена как эффективная

Ключевые слова: коммуникация, общение, диалог человек – мир, этапы осуществления диалога, формы познания мира, национальный культурный процесс

Bondarevich I.N. The prospect of the studies of the dialogicality as a crucial feature of the objective reality.

There are researched the prospects of the praxeological analysis of the dialogicality as a main feature of being. The explication of the stages of the realisation the dialogue «a human - the world» in a dimension time-space has been estimated as effective.

Key words: communication, dialogue 'a human - the world', the stages of the realization of the dialogue, the forms of studies the world, national culture process